

УДК 342.95

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

JUDICIAL CONTROL IN SPHERE OF CIRCULATION OF DRUGS AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES: CONCEPT AND CONTENTS

Шевчук О.М.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національного університету
«Юридичної академії України імені Ярослава Мудрого»*

Стаття присвячена дослідженню поняття та змісту судового контролю в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та з'ясуванню його особливостей. Проаналізовано підходи науковців стосовно сутності судового контролю.

Ключові слова: судовий контроль, обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, державний контроль.

Статья посвящена исследованию понятия и содержания судебного контроля в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров и выяснению его особенностей. Проанализированы подходы ученых к изучению сущности судебного контроля.

Ключевые слова: судебный контроль, оборот наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров, государственный контроль.

The article is devoted to the concept and content of the legal control in the sphere of turnover of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and clarification of its features. The approaches of the scientists about the nature of judicial control are analyzed.

Key words: judicial control, turnover of narcotic drugs, psychotropic substances, precursors, governmental control.

Постановка проблеми. Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів належить до глобальних проблем сучасності. Йому притаманний високий ступінь суспільної небезпечності, зумовлений тяжкими наслідками не тільки для здоров'я конкретної особи, а й громадян, економіки, для кожної окремої сім'ї та суспільства в цілому. Одним із заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів є судовий контроль в цій сфері.

Судовий контроль є видом державного контролю в аналізованій сфері і означає здатність і можливість впливу держави на поведінку людей та суб'єктів забезпечення контролю над обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. В сфері

функціонування судової влади він здійснюється спеціально уповноваженими органами – судами, відповідно до їх компетенції, з дотриманням вимог підвідомчості та підсудності справ, у передбачених в законодавстві процесуальних формах.

Стан дослідження. У юридичній науці окремим питанням судовому контролю приділяли увагу українські й зарубіжні вчені, такі як: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, В. Я. Настюк, В. М. Гарашук, Є. В. Додін, С. В. Ківалов та ін. Дослідженням судового контролю окремих напрямків галузей права також присвятили увагу К. М. Ржепечька [1], В. С. Дорош [2], В. Глушков [3], І. Л. Бородін [4], С. Г. Герасименко [5], М. В. Ковалів [6], О. М. Пасенюк [7], С. В. Пілюк [8], А. І. Нижник [9],

Б. Д. Гудз [10], В. Ю. Кобринський [11] та ін. Однак вивчення судового контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів залишилися поза увагою науковців. Метою даної публікації є з'ясування поняття та розкриття особливостей судового контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч. 1 ст. 55 і ч. 2 ст. 124 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в судах, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [12]. Саме на суд як орган судової влади суспільство і держава покладають особливу відповідальність за правильне застосування законів, за сприяння дотриманню режиму законності.

Визначити зміст та сутність судового контролю можна з аналізу етимологічного значення терміна «контроль», під яким розуміється: 1) облік, перевірка; 2) перевірка, спостереження з метою перевірки [13, с. 251]. Отже, судовий контроль асоціюється саме з перевіркою діяльністю щодо дій та рішень органів. В. М. Горшеньов та І. Б. Шахов, аналізуючи правову природу судового контролю, обґрунтовано зазначили, що він є однією з форм контролю державного, який виражається в безпосередній перевірці законності й обґрунтованості індивідуальних правових актів і дій посадових осіб органів управління [1, с. 150]. Стосовно з'ясування терміну судовий контроль в сфері обігу наркотичних засобів, то для цієї мети наведемо думки науковців щодо визначення поняття судовий контроль. Так, на думку В. Б. Авер'янова, судовий контроль – це комплексне правове явище, яке відображає як основні риси судової влади, так і ознаки юрисдикційної діяльності органів держави [15, с. 10]. С. В. Ківалов та Л. Р. Біла вказують, що судовий контроль полягає в реалізації судовими органами своїх повноважень щодо правової оцінки дій або нормативно-правових актів державних органів у разі звернення заінтересованих осіб [16, с. 70]. В. М. Гаращук вважає, що судовий контроль – це основана на законі діяльність судів по перевірці правомірності актів та дій органів виконавчої влади (державного управління), їх посадових осіб, відновленню порушених прав фізичних та юридичних осіб (підтримання режиму законності в державі та суспільстві в цілому), а в необхідних випадках – застосуванню до порушників правових санкцій [17, с. 250]. В. С. Дорош вказує, що судовий контроль – це конституційно закріплена самостійна функція судової влади, що полягає в діяльності спеціально уповноважених органів – судів, має загальний характер, здійснюється за спеціально встановленими процесуальними правилами з дотриманням визначеної в законі процедури та форми в рамках конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного та господарського судочинства, а також під час розгляду справ про адміністративні правопорушення і спрямована на перевірку законності й обґрунтованості діяльності суб'єктів публічного управління, а також

на забезпечення прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб під час проведення окремих процесуальних дій з метою охорони конституційного ладу, утвердження та підтримання правопорядку в державі, забезпечення режиму законності та зміцнення дисципліни в державному управлінні [2, с. 150]. Враховуючи вищевказане, можна зробити висновок, що судовий контроль – це комплексне правове явище, яке відображає як основні риси судової влади, так і ознаки юрисдикційної діяльності органів держави.

Для розкриття сутності судового контролю в сфері обігу наркотичних засобів доцільно провести характеристику законодавства, що регламентує державний контроль у сфері обігу наркотичних засобів. Так, Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР встановлено порядок державного контролю, повноваження органів виконавчої влади, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб у сфері обігу наркотичних засобів [18]. Цей Закон визначає поняття «обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» – це види діяльності з культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення/вивезення, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, включених до Переліку (ст. 1). Також Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [19] визначено систему заходів в Україні, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів та зловживання ними, а також права і обов'язки юридичних осіб і громадян у зв'язку із застосуванням цього Закону.

Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. №770 затверджено перелік наркотичних засобів [20]. Зазначимо, що Перелік – це згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, які включені до таблиць I-IV, згідно із законодавством України та міжнародними договорами України (ст. 2).

Отже, наркотичні засоби вилучені з вільного обігу або істотно обмежені в ньому, над ними встановлений міжнародно-правовий контроль і внутрішньо-державний, і ніякий засіб не може бути віднесено до наркотичних без зазначення його в Переліку, що підлягають контролю в Україні відповідно: 1) таблиця I (Список 1, 2, 3); 2) таблиця II (Список 1, 2); 3) таблиця III (Список 1, 2); 4) таблиця IV (Список 1, 2) (ст. 2 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»).

Підсумовуючи вищевказане та враховуючи специфіку наркотичних засобів, на нашу думку, судовий контроль у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – це вид державного контролю, що здійснюється органами судової влади у спеціальній процесуальній формі, є зовнішнім сто-

совно підконтрольних суб'єктів та полягає у перевірці правомірності рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, юридичних осіб і громадян, за результатами якої приймається рішення про подальшу юридичну долю управлінського рішення (дії, бездіяльності) та спосіб поновлення порушеного останнім права або інтересу особи (держави) в цій сфері.

Слід погодитися з думкою Л. П. Сушко, яка виділяє характерні риси судового контролю: відсутність організаційної підпорядкованості між суб'єктами контрольної діяльності і підконтрольними суб'єктами; оцінка їх діяльності лише з точки зору законності; можливості втручання в оперативну діяльність суб'єктів; контроль здійснюється не систематично, неповсякденно, а одноразово при розгляді справ (адміністративних, цивільних, кримінальних) [21, с. 10].

Можна виокремити такі види судового контролю: 1) загальний судовий контроль, або контроль з боку загальних судів під час розгляду кримінальних, цивільних та адміністративних справ; 2) спеціалізований судовий контроль, або контроль з боку спеціалізованих (адміністративних і господарських) судів; 3) конституційний судовий контроль, або контроль з боку Конституційного Суду. Судовий контроль має й інші різновиди. Наприклад, можна відокремити прямий судовий контроль від непрямого [1].

Також виділяють судовий контроль за наступними критеріями: 1. Залежно від суб'єкта, що здійснює судовий контроль: 1) судовий контроль КСУ; 2) судовий контроль судів загальної юрисдикції; 2. Залежно від ініціатора судового контролю: 1) судовий контроль, необхідність проведення якого закріплено на законодавчому рівні; 2) судовий контроль ініційований суб'єктами суспільних відносин; 3) судовий контроль, що здійснюється за ініціативою самого суду; 3. Залежно від суб'єкта, дії, бездіяльності чи рішення якого перевіряються в рамках судового контролю: 1) судовий контроль за органами законодавчої влади; 2) судовий контроль за органами виконавчої влади; 3) судовий контроль за законністю діяльності Президента України; 4) судовий контроль за органами місцевого самоврядування; 5) внутрішній («ревізійний») судовий контроль; 4. Залежно від об'єкта судового контролю: 1) судовий контроль за діями та бездіяльністю суб'єктів публічного управління; 2) судовий контроль за рішеннями суб'єктів публічного управління. У свою чергу, залежно від специфіки процедури ухвалення рішення, а також об'єму нормотворчої компетенції відповідного суб'єкта права, судовий контроль за рішеннями суб'єктів публічного управління може бути класифікований на чотири групи: а) судовий контроль за дотриманням вимог, що висуваються до суб'єкта, що прийняв рішення; б) судовий контроль за дотриманням вимог, що висуваються до процедури прийняття рішення; в) судовий контроль за дотриманням вимог, що висуваються до форми рішення; г) судовий контроль за дотриманням вимог, що висуваються до змісту прийнятого рішення.

Залежно від місця в ієрархічній системі джерел права, змісту та форми, судовий контроль за рішеннями суб'єктів публічного управління може бути також класифікований ще на п'ять груп: а) судовий контроль за Конституцією України; б) судовий контроль за законами України; в) судовий контроль за підзаконними нормативно-правовими актами; г) судовий контроль за правозастосовчими актами; д) судовий контроль за інтерпретаційними актами; е) судовий контроль за актами індивідуальної дії.

Залежно від галузевої приналежності об'єкта судового контролю: судовий контроль в галузі конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, господарського, фінансового, земельного, трудового та інших галузей права.

Залежно від різновиду судочинства, за процесуальними правилами якого здійснюється судовий контроль: 1) судовий контроль в рамках конституційного судочинства; 2) судовий контроль в рамках цивільного судочинства; 3) судовий контроль в рамках кримінального судочинства; 4) судовий контроль в рамках господарського судочинства; 5) судовий контроль в рамках адміністративного судочинства; 6) судовий контроль в рамках розгляду справ про адміністративні правопорушення [2, с. 149].

Доцільно підтримати поділ судового контролю на два види: абстрактний і опосередкований нормоконтроль. Абстрактний нормоконтроль – спеціальний, здійснюваний у певних процесуальних межах і формі різновид діяльності уповноважених судових органів з перевірки відповідності нормативних актів іншим актам на підставі відповідного спеціального звернення уповноваженої особи або органу, предметом якого виступає здійснення такої перевірки. У свою чергу опосередкований нормоконтроль – вид судового контролю за законністю нормативних актів, який реалізується у вирішенні конкретних справ (за винятком справ з оскарження нормативних правових актів) [11, с. 295]. Такі види судового контролю можуть бути характерні для сфери обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

На нашу думку, зміст судового контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів полягає: 1) в оцінці судом правомірності: а) дій суб'єктів забезпечення такого обігу; б) дій їхніх посадових осіб; в) прийнятих нормативних актів і рішень; 2) у викритті порушень законності, обмеження прав громадян і організацій, підприємств, установ, встановленні причин правопорушень; 3) вжитті заходів відносно порушених прав і заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, що вчинили правопорушення.

Судовий контроль в Україні здійснюється системою судів загальної юрисдикції та Конституційним судом України. Механізм судів загальної юрисдикції контролю спрацьовує внаслідок оскарження фізичними або юридичними особами законності рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Суди, у свою чергу, здійснюють контрольні повноваження у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів шляхом перевірки за-

конності діяльності органів управління через розгляд у судових засіданнях справ, віднесених до їх юрисдикції. При цьому стосовно сфери обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, то слід визнати, що більшість справ у цьому випадку розглядатимуться в адміністративному суді, адже обов'язковим елементом адміністративно-правових відносин виступає держава (або органи держави від її імені) у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів через органи судової влади.

Стосовно контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з боку Конституційного Суду України, то він виступає єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні і вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Конституції України, дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України з відповідних питань. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України [22].

Відповідно до ст. 150 Конституції України до повноважень Конституційного суду належить: 1) вирішення питань про конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України; 2) актів Президента України; 3) актів Кабінету Міністрів України; 4) правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також офіційне тлумачення положень Конституції України та законів України [12], в тому числі, що стосуються обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Важливість Конституційного контролю полягає у тому, що його рішення є обов'язковими для виконання на всій території України, остаточними і не може бути оскарженим. Також важливим є те, що КСУ має право у разі необхідності визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки його виконання та покласти обов'язок на відповідні органи державного контролю забезпечити це виконання. При цьому, незалежно від того, чи визначено в рішенні, висновку Конституційного Суду України порядок його виконання, відповідні державні органи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Конституційний Суд України, здійснюючи тлумачення положень Конституції України під час конституційного правосуддя, визнаючи положення адміністративного законодавства такими, що відпо-

відає їй тільки за умови, що воно розуміється саме в тому тлумаченні, яке було надано Конституційним Судом України, останній бере безпосередню участь у формуванні норм адміністративного права, у тому числі у сфері державного контролю в досліджуваній сфері. За цих умов завершується процес регламентації відносин у сфері обігу наркотичних засобів, відбувається конкретизація загальних конституційних настанов, уточнюється зміст положень адміністративного законодавства, що знаходить свій прояв у правових позиціях Конституційного Суду України.

Таким чином, конституційний контроль виступає важливим і обов'язковим елементом державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів. Його особливість і порізненість кореспондує винятковому статусу самого Конституційного Суду України і обумовлена правовою природою рішень КСУ, які, виступаючи джерелами адміністративного права, чинять вплив і на адміністративно-правове регулювання державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Висновок. Судовий контроль у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин і прекурсорів є особливим видом діяльності судів різних юрисдикцій, який полягає у прямій або опосередкованій перевірці правомірності державно-управлінських рішень, складає сутність справи або супроводжує розгляд і розв'язання окремих правових спорів і наслідком якого можуть бути відновлення порушеного режиму законності, забезпечення охорони суспільних відносин та поновлення порушених прав суб'єктів різноманітних правовідносин, які виникають у державі в цій сфері.

Особливості судового контролю у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин і прекурсорів полягають у наступному: він є пасивним, оскільки приводом для його здійснення є скарга або позов заінтересованої особи; предметом такого контролю є управлінські правовідносини, що виникають між суб'єктами адміністративного права; він здійснюється не систематично, а лише під час розгляду судом підвідомчих йому справ; він реалізується у чітко встановленому законом порядку; його вторинний характер полягає у тому, що у процесі реалізації судом контрольних повноважень він не створює нових норм, а перевіряє законність вже існуючих; його альтернативний характер тлумачиться як можливість особи обрати судовий або адміністративний порядок захисту порушеного права; він є зовнішнім стосовно підконтрольних суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ржепецька К. М. Судовий контроль як адміністративно-правовий засіб захисту прав і свобод людини / К. М. Ржепецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09rkmiel.pdf>.
2. Дорош В. С. Адміністративне судочинство як одна із форм здійснення судового контролю / В. С. Дорош // Митна справа. – 2012. – № 5, Ч. 2. Кн. 2. – С. 145–151.
3. Глушков В. Судовий контроль у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності / В. Глушков, В. Василюк, Л. Скалозуб, Л. Бортницька // Вісн. Вищої ради юстиції. – 2010. – № 3. – С. 41–46.
4. Бородін І. Л. Судовий контроль його співвідношення з адміністративним контролем та прокурорським наглядом / І. Л. Бородін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_4/borodin.htm.
5. Герасименко С. Г. Судовий контроль під час провадження досудового слідства: теоретичні та практичні проблеми / С. Г. Герасименко [Електронний ресурс] Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2010_3/files/LA310_28.pdf.

6. Ковалів М. В. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав та свобод громадян / М. В. Ковалів / *Наук. вісн. Львівського держ. універс. внутр. справ.* – 2011. – № 3. – С. 117–124.
7. Пасенюк О. М. Судовий наказ як засіб посилення судового контролю за виконанням постанови в адміністративній справі / О. М. Пасенюк // *Право України.* – 2010. – № 5. – С. 40–46.
8. Пілюк С. В. Сучасні моделі конституційного контролю / С. В. Пілюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12pcvmkk.pdf>.
9. Нижник А. І. Питання судового захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / А. І. Нижник // *Право України.* – 2010. – № 2. – С. 65–81.
10. Гудз Б. Д. До питання про визначення елементів системи гарантій ефективності судового контролю за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади / Б. Д. Гудз // *Митна справа.* – 2012. – № 6. – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 174–178.
11. Кобринський В. Ю. Судовий контроль у сфері національної безпеки / В. Ю. Кобринський // *Митна справа.* – 2011. – № 3. – Ч. 2. – С. 293–298.
12. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // *ВВР України.* – 1996. – № 30. – Ст. 141.
13. Ожегов С. И. *Словарь русского языка / под общ. ред. Н. Ю. Шведовой.* – М. : Рус. яз., 1991. – 1128 с.
14. Горшенев В. М. Контроль как правовая форма деятельности / В. М. Горшенев, И. Б. Шахов. – М. : Юрид. лит, 1987. – 175 с.
15. *Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова.* – К. : Факт, 2003. – 384 с.
16. Ківалов С. В. *Адміністративне право України : навч.-метод. посіб. / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла.* – Одеса : Фенікс, 2008. – 388 с.
17. *Гарашук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 / Гарашук Володимир Миколайович.* – Х., 2003. – 412 с.
18. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15. 02. 1995 р., № 60/95-ВР // *ВВР України.* – 1995. – № 10. – Ст. 60.
19. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР // *ВВР.* – 1995. – № 10. – Ст. 62.
20. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова КМ України від 06. 05. 2000 р., № 770 // *ОВУ.* – 2000. – № 19. – Ст. 789.
21. Сушко Л. П. *Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Л. П. Сушко.* – К., 2009. – 22 с.
22. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р., № 422/96-ВР // *ВВР України.* – 1996. – № 49. – Ст. 272.